

الْحَمْدُ لِلَّهِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ

- سرناسه:
عنوان قراردادی:
عنوان و نام پدیدآور:
مشخصات نشر:
مشخصات ظاهری:
مرجع تولید:
شابک:
وضعیت فهرست نویسی:
یادداشت:
یادداشت:
یادداشت:
یادداشت:
یادداشت:
عنوان دیگر:
موضوع:
موضوع:
شناسه افزوده:
شناسه افزوده:
رده بندی کنگره:
رده بندی دیوبی:
شماره کتابشناسی ملی:
- رضایی اصفهانی، محمدعلی، ۱۳۴۱ -
منطق تفسیر قرآن (۱). برگزیده
مبانی و قواعد تفسیر: خلاصه‌ای از منطق تفسیر قرآن (۱) /
محمدعلی رضایی اصفهانی.
قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۴۴۰ ق. = ۱۳۹۷.
۳۳۶ ص.
پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ
۹۷۸-۶۰۰-۴۲۹-۴۷۱-۳
فیبا
کتاب حاضر خلاصه‌ای از کتاب «منطق تفسیر قرآن (۱)» تألیف مؤلف است.
چاپ چهارم و پنجم: ۱۳۹۶.
چاپ ششم: ۱۳۹۸ (فیبا).
کتاب حاضر نخستین بار تحت عنوان «درنامه مبانی و قواعد تفسیر»
در سال ۱۳۹۲ منتشر شده است.
کتابنامه: ص. [۳۳۱] - ۳۳۵؛ همچنین به صورت زیرنویس.
درنامه مبانی و قواعد تفسیر.
تفسیر -- فن
Koran -- Criticism, Interpretation, etc -- Technique
رضایی اصفهانی، محمدعلی، ۱۳۴۱ - . منطق تفسیر قرآن (۱). برگزیده
جامعة المصطفی ﷺ العالمية.
مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
BP۹۱/۵/۶م۸۰۱۴۱۳۹۷
۲۹۷/۱۷۱
۵۴۱۶۴۳۰

مبانی و قواعد تفسیر

خلاصه‌ای از منطق تفسیر قرآن (1)

محمد علی رضایی اصفهانی

پژوهشگاه
بین‌المللی المصطفی ص

مبانی و قواعد تفسیر؛ خلاصه‌ای از منطق تفسیر قرآن (۱)

مؤلف: محمد علی رضایی اصفهانی

چاپ ششم: ۱۳۹۸ ش / ۱۴۴۰ ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

● چاپ: مشعر ● قیمت: ۴۸۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۱۰۰۰

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

مراکز فروش:

◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸:

تلفن: ۰۲۵ ۳۷۸۳۹۳۰۵ / (داخلی ۱۰۵) +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴ تلفکس:

◀ ایران، قم، بلوار محمدامین، سه راه سالاریه. تلفن: ۰۲۵ - ۳۲۱۳۳۱۰۶

<http://buy-pub.miu.ac.ir>

با سپاس از دست‌اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

● ناظر گرافیک: مسعود مهدوی

● ناظر چاپ: نعمت‌الله یزدانی

● مدیر انتشارات: سید اباذر هاشمی هریکنده‌ئی

● مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری

● ناظر فنی: علی عبادی فرد

سخن ناشر

تحولات اجتماعی و مقتضیات نوپدید دانش‌ها و پدید آمدن دانش‌های نو، نیازهایی را به وجود آورده که پاسخ‌گویی به آن، ایجاد رشته‌های تحصیلی جدید و تربیت چهره‌های متخصص را ضروری می‌نماید. از این رو کتاب‌های آموزشی نیز باید با توجه به این دگرگونی‌ها تألیف شود.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی اقتضا دارد که دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه‌چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

از طرفی بالندگی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه نشاط علمی مراکز آموزشی را در پی دارد.

در این بستر، حوزه‌های علوم دینی به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی، سالیانی است که در اندیشه اصلاح ساختار آموزشی و بازنگری متون درسی‌اند.

«**جامعة المصطفیٰ ﷺ العالمية**» به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

«**مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ**» با قدردانی و سپاس از فاضل ارجمند جناب آقای دکتر محمدعلی رضایی اصفهانی مؤلف کتاب مبانی و قواعد تفسیر و تمام عزیزانی که در تولید این اثر همیاری و همفکری داشته‌اند، آن را به جویندگان فرهنگ و اندیشه ناب اسلامی تقدیم می‌کند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ

مقدمه پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

حقیقت‌مداری اصیل‌ترین و زیباترین راز هستی و حقیقت‌طلبی ماندگارترین و برترین گرایش آدمی است.

داستان پر رمز و راز حقیقت‌جویی بشر، سرشار از هنرنمایی مؤمنان، مجاهدان و عالمانی است که با تمسک و پای‌بندی به حقیقت بی‌منتها، در مصاف بین حق و باطل، سربلندی و شرافت ذاتی حق را نمایان ساخته‌اند و در این میان، چه درخشندگی چشم‌نوازی در اسلام عزیز است که علم را به ذات خود، شرافت‌مند و فخیم دانسته و از باب تا محراب کائنات را سراسر علم و عالم و معلوم می‌نمایاند و در مکتب آن، جز اولو العلم و راسخان در مسیر طلب دانش، کسی را توان دست‌یابی به گنجینه‌های حکمت نیست.

علم برخاسته از وجدان پاک و عقل سلیم، در پرتو انوار آسمانی وحی، هم به فرد کمال انسانی، عظمت روحی و رشد معنوی می‌بخشد و فکر، اندیشه و خیال او را به پرواز درمی‌آورد و هم جامعه را سمت و سوی سعادت‌مندانه بخشیده و آن را به جامعه‌ای متمدن و پیشرو متحول می‌کند. بی‌توجهی و یا کوتاه فکری است اگر فرد و جامعه‌ای به دنبال عزت، استقلال، هویت، امنیت، سعادت و سربلندی مادی و معنوی باشند، اما آن را در صراطی غیر از حقیقت‌طلبی،

علم‌اندوزی و حکمت‌مداری الهی طلب نمایند.

انقلاب سراسر نور اسلامی ایران که داعیه جهانی‌سازی کلمه الله و برپایی تمدن جهانی اسلام را داشته و فروپاشی و افول تمدن‌های پوشالی غرب و شرق را به نظاره نشسته است، با اندیشه فقاهتی در اداره حکومت و نظریه مترقی «ولایت فقیه»، طرازی از مسئولیت‌ها و مأموریت‌های حوزه‌های علمیه و روحانیت را عرضه نمود که امید و نشاط را نه تنها در شیعیان و مسلمانان، بلکه در دل تمامی آزادی‌خواهان و حق‌طلبان سراسر جهان زنده ساخت. در این راستا، رهبر فرزانه انقلاب^(مدظله) با عزمی مصمم و با تمامی توان، همچون پیر و مراد خود خمینی کبیر^(رحمته)، در صحنه حاضر شده و بر خطورت و فوریت حرکت فراگیر و بی‌وقفه همه توان‌مندی‌ها و اراده‌ها جهت تحقق جنبش نرم‌افزاری و نهضت تولید علم و تحول در علوم انسانی و نیز یافتن راه‌های میان‌بر و دانش‌فزا در این خصوص، تأکید ورزیده و پیشرفت این مهم را راهبری و رصد می‌کنند.

جامعه المصطفی^(ص) العالمیه، نمادی درخشان از این رسالت جهانی و همت بین‌المللی انقلاب اسلامی است که بار مسئولیت تربیت مجتهدان، عالمان، محققان، متخصصان، مدرسان، مبلغان، مترجمان، مربیان و مدیران پارسا، متعهد و زمان‌شناس را بر دوش داشته و با تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی و قرآنی و گسترش مبانی و معارف اسلامی، به نشر و ترویج اسلام ناب محمدی^(ص) و معارف بلند و تابناک مکتب اهل بیت^(ع) جامه تحقق می‌پوشاند.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی^(ص) نیز که مهمترین و گسترده‌ترین مجموعه پژوهشی المصطفی^(ص) است، بومی‌سازی و بازتولید اندیشه دینی معاصر متناسب با نیازها و اقتضائات عرصه بین‌الملل، تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی، گشودن افق‌های جدید فکری و معرفتی در دنیای معاصر، پاسخ‌گویی به مسائل و شبهات

فکری و معرفتی مخاطبان و تأمین و تدوین متون و منابع درسی و کمک درسی به ویژه با رویکرد اسلامی‌سازی علوم و پشتیبانی علمی از فعالیت‌های سازمانی المصطفی ﷺ را از جمله مأموریت‌ها و تکالیف خود می‌داند.

اثر علمی پیش روی نیز که به همت مؤلف محترم جناب آقای دکتر محمدعلی رضایی اصفهانی و برای دوره کارشناسی رشته علوم و قرآن تهیه و تدوین شده، در چارچوب اهداف و برنامه‌های پژوهشگاه و مبتنی بر نیازسنجی‌های صورت گرفته، تدوین و برای استفاده خوانندگان محترم تقدیم شده‌است.

در پایان لازم است ضمن ارج نهادن به تلاش‌های خالصانه مولف محترم، از کلیه دست‌اندرکاران محترم آماده‌سازی و انتشار این اثر ارزشمند، به ویژه همکاران محترم مرکز بین‌المللی نشر و ترجمه المصطفی ﷺ و همه عزیزانی که به نحوی در تدوین و انتشار آن نقش داشته‌اند، قدردانی و تشکر نمایم و از خداوند متعال برای ایشان و همه خادمان عرصه تبلیغ و نشر مفاهیم و معارف دینی، آرزوی بهروزی، موفقیت و سعادت نمایم.

پژوهشگاه بین‌المللی

المصطفی ﷺ

فهرست

مقدمه	۱۷
بخش اول: مبانی تفسیر	
درآمد	۲۳
۱. تفسیر	۲۵
نظام‌شناسی دانش تفسیر	۲۵
مفهوم‌شناسی تفسیر	۲۶
منابع تفسیر	۳۳
۱. مقدمه	۳۳
۲. پیشینه	۳۴
۳. تقسیمات	۳۵
۴. منابع و قراین فهم و تفسیر قرآن (بر اساس تقسیم علوم بشری)	۳۵
۵. مستندات، منابع و قراین تفسیر	۳۵
الف) قرآن	۳۵
ب) سنت	۳۹
ج) عقل	۴۵
یکم: حجیت عقل در تفسیر	۴۵
دوم: معانی و اقسام عقل	۴۶
سوم: گونه‌های کاربرد عقل در تفسیر	۴۷
چهارم: تعارض عقل و نقل	۴۹

- ۵۰ علوم تجربی (د)
- ۵۱ یکم: اقسام علوم تجربی و حجیت آنها (د)
- ۵۲ دوم: شیوه‌های کاربرد علوم تجربی در تفسیر (د)
- ۵۷ سوم: معیارهای تفسیر علمی معتبر (د)
- ۵۹ (ه) منابع تاریخی و جغرافیایی (د)
- ۶۰ یکم: اقسام منابع تاریخی (د)
- ۶۵ دوم: موارد تأثیر منابع تاریخی بر فهم و تفسیر آیات (د)
- ۶۵ سوم: شرایط اعتبار منبع تاریخی (د)
- ۶۶ (و) ادبیات عرب (د)
- ۷۲ (ز) علوم قرآن (د)
- ۷۴ (ح) شهود و مکاشفه (د)
- ۷۵ یکم: اقسام معارف شهودی (د)
- ۷۵ دوم: معارف شهودی نزد مفسران (د)
- ۷۶ سوم: بررسی حجیت معارف شهودی (د)
- ۷۸ چند تذکر (د)
- ۷۹ نتیجه (د)
- ۷۹ (ط) اجماع (د)
- ۸۰ یکم: دیدگاه‌ها (د)
- ۸۰ دوم: حجیت اجماع در تفسیر (د)
- ۸۵ (ی) اقوال مفسران و اجتهاد شخصی آنان (د)
- ۸۸ (ک) اقوال صحابه و تابعین (د)
- ۸۸ یکم: دیدگاه‌ها و دلایل (د)
- ۹۱ دوم: اقسام صحابه و تابعین (د)
- ۹۵ شرایط مفسر قرآن (د)
- ۱۰۹ پیش‌فرض‌های بنیادین فهم و تفسیر قرآن (د)
- ۱۰۹ مقدمه (د)
- ۱۰۹ ۱. وحی بودن قرآن (د)
- ۱۱۰ ۲. تحریف‌ناپذیری قرآن (د)
- ۱۱۱ ۳. حکیمانه بودن قرآن (د)

۱۱۱	پیامدهای حکیمانه بودن قرآن.....
۱۱۲	۴. هدفمندی و هدایت‌گری قرآن.....
۱۱۳	۵. هماهنگی آموزه‌های قرآن با فطرت.....
۱۱۴	۶. قرآن؛ دارای ساحت‌های فهم و بطون.....
۱۱۵	۷. حجیت ظواهر قرآن.....
۱۱۶	۸. امکان و جواز فهم و تفسیر قرآن.....
۱۲۸	۹. انسجام ساختاری قرآن (ترتیب و حیانی و منطقی کلمات و آیات).....
۱۳۱	۱۰. تعامل قرآن و فرهنگ زمانه.....
۱۳۷	۱۱. انتخاب مبنای علوم قرآنی.....
۱۳۸	۱۲. انتخاب نظریه در مورد زبان قرآن.....
۱۴۹	۱۳. وجود صنایع ادبی (مجاز، کنایه و...) در قرآن.....
۱۵۰	۱۴. جامعیت قرآن جهانی و جاودانی بودن قرآن.....
۱۵۱	۱۵. واقع‌نمایی و حجیت تفسیر.....
۱۵۳	۱۶. جدایی‌ناپذیری قرآن و سنت (پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام).....
۱۵۳	معیارها و ضوابط تفسیر معتبر.....
۱۵۷	۲. تأویل.....
۱۵۷	مقدمه.....
۱۵۷	مفهوم‌شناسی تأویل.....
۱۶۲	الف) دیدگاه‌های معناشناسانه تأویل.....
۱۶۶	ب) دیدگاه‌های وجودشناسانه تأویل.....
۱۶۹	جواز تأویل و ضوابط آن.....
۱۷۰	رابطه تأویل و تفسیر.....
۱۷۵	۳. بطون قرآن.....
۱۷۵	مقدمه.....
۱۷۶	مفهوم‌شناسی «بطن».....
۱۸۰	دلایل وجود بطن قرآن.....
۱۸۵	دیدگاه‌های اساسی درباره بطن.....
۱۸۵	۱. اخذ بطون قرآن و نفی ظواهر (بطن‌گرایی افراطی).....
۱۸۷	۲. اخذ به ظواهر و نفی بطون (ظاهر‌گرایی افراطی).....

- ۱۹۰..... ۳. اخذ ظواهر و بطون قرآن (شیوه اهل بیت علیهم السلام)
 ۱۹۱..... نظریه پردازی‌های دانشمندان درباره بطن قرآن
 ۱۹۲..... ۱. نظریه وجود شناختی
 ۱۹۴..... ۲. نظریه‌های معنا شناختی
 ۲۰۱..... راهکارهای بطن‌گیری از آیات قرآن

بخش دوم: قواعد تفسیر

- ۲۰۹..... ۱. کلیات
 ۲۰۹..... مقدمه
 ۲۱۰..... مفهوم‌شناسی
 ۲۱۲..... تاریخچه
 ۲۱۴..... منابع استخراج قواعد تفسیر
 ۲۱۷..... ۲. قواعد مشترک تفسیر و علوم قرآن
 ۲۱۷..... ۱. قواعد مشترک تفسیر و اصول فقه
 ۲۲۰..... ۲. قواعد مشترک تفسیر و منطق
 ۲۲۰..... ۳. قواعد ادبی
 ۲۲۱..... ۴. قواعد مشترک تفسیر و لغت (واژه‌شناسی)
 ۲۲۳..... ۵. قواعد زبان‌شناختی تفسیر قرآن
 ۲۲۳..... ۶. قواعد مشترک تفسیر و علم معانی و بیان
 ۲۲۴..... ۷. قواعد مشترک تفسیر و علم قرائت
 ۲۲۵..... ۸. قواعد مشترک تفسیر و علوم قرآن
 ۲۲۷..... ۳. قواعد خاص تفسیر
 ۲۲۷..... قاعده سیاق
 ۲۲۷..... ۱. اهمیت و تاریخچه سیاق
 ۲۲۸..... ۲. مفهوم‌شناسی سیاق
 ۲۳۱..... ۳. گونه‌های سیاق و کاربردهای آن
 ۲۳۸..... ۴. دلایل اعتبار سیاق
 ۲۴۰..... ۵. شرایط و ضوابط اعتبار سیاق
 ۲۴۴..... ۶. اصالت سیاق یا اصالت نبود سیاق

۲۴۵	۷. نقش سیاق در تفسیر موضوعی قرآن
۲۵۱	۴. قاعده جری و تطبیق
۲۵۱	مقدمه (اهمیت و تاریخچه)
۲۵۲	مفهوم‌شناسی
۲۵۳	بررسی مفاهیم جری و تطبیق و تمایز آنها از مفاهیم دیگر
۲۵۶	گونه‌های جری و تطبیق و کاربردهای آن
۲۵۷	کاربردهای قاعده جری
۲۶۲	دلایل قاعده جری
۲۶۲	۱. دلیل عقلی
۲۶۴	۲. آیات قرآن
۲۶۵	۳. احادیث
۲۷۱	۵. قاعده ممنوعیت کاربرد اسرائیلیات در تفسیر
۲۷۱	مقدمه (اهمیت و تاریخچه)
۲۷۳	مفهوم‌شناسی
۲۷۷	دلایل ممنوعیت اسرائیلیات در تفسیر
۲۸۰	گونه‌های رجوع به اهل کتاب
۲۸۴	معیارهای بازشناخت اسرائیلیات
۲۸۷	نمونه‌های اسرائیلیات در تفسیر
۲۹۱	۶. قاعده پیوستگی و ارتباط بخش‌های مختلف متن قرآن
۲۹۵	۷. قاعده تأثیرگذاری اهداف قرآن، سوره‌ها و آیات در تفسیر
۳۰۳	۸. قاعده استفاده از علم در تفسیر
۳۰۴	ارزش‌یابی دلایل و قرینه‌ها در تفسیر
۳۰۹	- اقسام ظن معتبر
۳۱۳	قواعد فرعی
۳۱۳	۱. عدم جواز استناد به غیر علم و علمی در تفسیر
۳۱۳	۲. عدم جواز تقلید در تفسیر
۳۱۴	۳. قاعده توجه به ظاهر و باطن آیات و پرهیز از نسبت دادن برداشت‌های ذوقی به قرآن
۳۱۹	۴. تفسیر قرآن بر اساس منابع، مستندات و قرائن معتبر

- ۳۱۹..... ۵. عدم مخالفت تفسیر با آیات محکم قرآن
- ۳۲۱..... ۶. مخالفت نکردن تفسیر قرآن با سنت قطعی
- ۳۲۲..... ۷. مخالفت نکردن تفسیر قرآن با مطالب قطعی عقلی
- ۳۲۲..... ۸. مخالفت نکردن تفسیر با علوم تجربی قطعی
- ۳۲۴..... ۹. رعایت پیش فرض‌های بنیادین تفسیر
- ۳۲۵..... ۱۰. تفسیر بر اساس روش صحیح و اصول محاوره عقلایی
- ۳۲۶..... ۱۱. تفسیر آیات از سوی مفسر دارای شرایط و آگاهی‌های لازم
- ۳۲۷..... ۱۲. ممنوعیت تفسیر به رأی و پرهیز از پیش داوری و تحمیل نظر بر قرآن
- ۳۳۱..... کتاب‌نامه